

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM *press*

Biblioteka

NASLIJEĐE

Fik Meijer

Gladijatori

Zabava za puk u Koloseju

Naslov izvornika

GLADIATOREN

Volksvermaak in het Colosseum

Copyright © Gladiatoren by Fik Meijer

Amsterdam, Athenaeum – Polak & Van Genneep, 2010

© za hrvatsko izdanje:

TIM press, Zagreb

Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;

E-mail: tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-7177-83-6

Fik Meijer

Gladijatori

Zabava za puk u Koloseju

S nizozemskog prevela
Snježana Cimić

Stručna redakтура
Hrvoje Gračanin

Zagreb, 2014.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Zahvaljujemo *Dutch Foundation for Literature*
na potpori objavljivanju ove knjige.

Sadržaj

Kronologija	7
Uvod	11
Podrijetlo i razvoj gladijatorskih igara do izgradnje Koloseja	21
Glavni likovi – gladijatori	39
Mjesto zbivanja	75
Životinje	93
Dan u Koloseju	103
Naumahije (pomorske bitke)	129
Nakon predstave: trupla i lešine	135
Kraj gladijatorskih predstava	143
Kolosej nakon pada Rimskoga Carstva	153
Gladijatori na filmskom platnu	161
Epilog	171
Bilješke	175
Pojmovnik	183
Popis ilustracija	186
Popis amfiteatara	189
Bibliografija	192
Kazalo	195
O autoru	203

Kronologija

4. stoljeće **pr. Kr.** Pogrebne igre u Lukaniji i Kampaniji
275. **pr. Kr.** Slonovi sudjeluju u trijumfalnoj povorci Kurija Dentata
264. – 241. **pr. Kr.** Prvi punski rat
264. **pr. Kr.** Pogrebne igre za Bruta Pera na Stočnoj tržnici s tri para gladijatora
252. **pr. Kr.** Slonovi u Velikom cirku
218. – 201. **pr. Kr.** Drugi punski rat
216. **pr. Kr.** Pogrebne igre za Emilija Lepida s dvadeset dva para gladijatora
186. **pr. Kr.** Fulvije Nobilior priređuje lov na lavove i pantere
174. **pr. Kr.** Pogrebne igre za oca Tita Flaminina sa sedamdeset četiri para gladijatora
167. **pr. Kr.** Uvedena osuda na smrt od divljih zvijeri
149. – 146. **pr. Kr.** Treći punski rat
122. **pr. Kr.** Gaj Grakho nudi slobodna mjesta na gladijatorskim igrama
- nakon 80. pr. Kr.** Amfiteatar u Pompejima
73. – 71. **pr. Kr.** Spartakov ustanak
65. **pr. Kr.** Cezarova velika gladijatorska predstava
55. **pr. Kr.** Lov na divlje životinje u Velikom cirku koji je organizirao Pompej
46. **pr. Kr.** Najveća Cezarova gladijatorska predstava. Prve masovne borbe
42. **pr. Kr.** Pogrebne igre organizira i vlast
29. **pr. Kr.** Amfiteatar Stacilija Taura
27. **pr. Kr.** – 14. **posl. Kr.** August
22. **pr. Kr.** August ograničava senatore u organiziranju gladijatorskih predstava

14. – 37. Tiberije
 37. – 41. Kaligula
 41. – 54. Klaudije
 44. Klaudije uprizoruje napad na grad u Britaniji
 54. – 68. Neron
 64. Požar u Rimu. Izgorio Neronov amfiteatar
 69. – 79. Vespazijan
 70. Početak izgradnje Koloseja
 79. – 81. Tit
 79. Erupcija Vezuva
 80. Posvećenje Koloseja s velebnim predstavama
 81. – 96. Domicijan
 98. – 117. Trajan
 107. Najveća gladijatorska predstava u čast Trajanove pobjede
 nad Dačanima
 117. – 138. Hadrijan
 138. – 161. Antonin Pio
 161. – 180. Marko Aurelije
 180. – 192. Komod
 193. – 211. Septimije Sever
 217. Požar u Koloseju
 oko 230. Gladijatorska predstava Gordijana I.
 281. Probava gladijatorska predstava
 306. – 336. Konstantin
 325. Konstantinova zabrana osuđivanja ljudi na arenu
 354. Filokalov kalendar u kojem su navedeni praznici
 namijenjeni kazališnim predstavama, utrkama
 zaprega i gladijatorskim predstavama
 367. Valentinijan I. zabranjuje osuđivanje kršćana na arenu
 379. – 395. Teodozije
 395. – 423. Honorije
 399. Honorije navodno zabranio škole za gladijatore
 404. Redovnik Telemah skače u arenu u znak prosvjeda protiv
 gladijatorskih borbi
 nakon 404. Gladijatorske igre nestaju iz Koloseja

„Jer već tako dugo, sve otkada smo kao narod
nizašto prodali svoje pravo glasa, ne marimo
kao prije kako će se podijeliti svi važni položaji
u državi ili vojsci, ne, ljudi spuštaju glavu i traže
samo dvije stvari: kruha i igara.“¹

Juvenal

Uvod

Bilo je kasno travanjско poslijepodne. Sunce je zalazilo za zidine Koloseja. Zlatno je svjetlo polako nestajalo, ustupajući mjesto ružičastom sutonu. Sjedio sam visoko u amfiteatru i odlutao u mislima. Kako bih se ja bio ponašao da sam satima sjedio ovdje usred petnaest tisuća Rimljana koji navijaju i viču dok dolje u areni gladijatori izvode krvavu igru sa smrću? Bih li uživao u predstavi, prepustio se ozračju prožetom klicanjem gledatelja koje je dopiralo s tribina, ili bi gađenje zbog prikazane okrutnosti ugušilo svako oduševljenje?

Iz sanjarenja me trgnuo korpulentan vodič, koji se dahćući i pridržavajući se probijao prema gore, praćen jatom turista. Stao je tik do mjesta gdje sam sjedio kako bi ukratko ispričao povijest gladijatorskih igara u Koloseju. Objasnio je da su se ovdje, ispod nas, događale žestoke borbe mačevima, borbe do smrti, kao i da su mnogi završili pribijeni na križ ili su ih rastrgale zvijeri. Izlaganje mu je bilo dobro potkrijepljeno. No na jedno pitanje okupljenih slušatelja ostao je dužan, a to je bilo zašto su Rimljani pokazivali tako veliku strast prema gladijatorskim igrama, zašto su se uvijek iznova povodili za tom orgijom krvoločnog nasilja. Nije dospio dalje od pomalo nejasnog upućivanja na želje i nagone nižih slojeva društva koji su se morali zadovoljiti s *panem et circenses*, „kruh i igrama“ te na vlastohleplje careva koji su vješto igrali na tu kartu.

Skupina je otišla dalje, a ja sam se zapitao zašto je vodič jedino u vezi s tim pitanjem ostao tako nejasan. Činilo se kao da nije htio ili da se nije usudio reći da su gladijatorske igre bile nevjerojatno popularne, da su kod Rimljana pobuđivale veliko oduševljenje, da se o njima svakodnevno razgovaralo u krčmama i da su se ljudi kladili na borbe.

Nije mu zamjeriti. O isti problem spotiču se čak i povjesničari koji su napisali detaljne studije o gladijatorima. Katkad se stječe dojam da su gotovo ljutiti na Rimljane zbog stoljetnog održavanja nečeg tako kobnog. Arenu predstavljaju kao krvlju obojeno poprište neobuzdanog sadizma, na kojem su Rimljani iskazivali najmračnije strane svoje civilizacije. Govore o sablazni, o čudovišnoj pojavi, o moru mržnje i sadomazohizma. Borbe gladijatora, lov na divlje zvijeri, borbe čovjeka i životinje te smaknuća osuđenih zločinaca pred očima uzbuđene publike smatraju se najraskalašenijim oblicima zabave za puk u povijesti čovječanstva. Svoje osvrte na gladijatorske predstave povjesničari redovito započinju osudom te pojave. Neki u tome idu jako daleko. U osudi je najekstremniji engleski stručnjak za antičko doba Michael Grant. U uvodu svoje knjige *Gladiators (Gladijatori)* tvrdi bez ikakvog daljnjeg objašnjenja, ne navodeći brojke i ne uspoređujući, da su okrutnosti u areni bile bez premca te da se predstave iz Koloseja i drugih rimskih amfiteatara mogu usporediti s nacističkom mašinerijom za uništenje.² Po njemu, grozote koje je počinio Džingis-kan nisu ništa prema onome što se zbivalo u Koloseju. Jérôme Carcopino u svojoj knjizi *Rim u razdoblju najvišeg uspona carstva* naziva Kolosej mučionicom i ljudskom klaonicom.³ Georges Ville u *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien (Gladijatori na Zapadu od početka do Domicijanove smrti)* govori o „skandalu gladijatorskih borbi... nezamislivoj monstruoznosti“⁴ A John Percy Vyvian Dacre Balsdon piše u *Life and Leisure in Ancient Rome (Život i dokolica u starome Rimu)*: „Neminovna je odbojnost prema tom aspektu bešćutnog, duboko ukorijenjenog sadizma koji je prožimao Rimljane svih društvenih slojeva.“⁵

Zajedničko svim tim povjesničarima – kojih se popis lako može nastaviti⁶ – jest nemoć da pruže zadovoljavajuće objašnjenje činjenice da je rimska kultura davala prostora tim iznimnim okrutnostima. U svojoj knjizi *Rome: Its People, Life and Customs (Rim: njegovo stanovništvo, život i običaji)* Ugo Paoli vrlo dobro sažima tu poteškoću povjesničara: „Sve to nas užasava... Nedostatno je reći da taj odvratni običaj osuđujemo,

mi ga ne možemo ni pojmiti.⁴⁷ Upravo zbog tjelesnog otpora koji povjesničari osjećaju prema svemu što ima veze s gladijatorskim predstavama, teško im je pronaći racionalna objašnjenja fenomena. Poduzeti su brojni pokušaji u tom smislu, s najrazličitijim ishodima. Neki smatraju da su gladijatorske predstave proizišle iz rimske sklonosti žrtvovanju ljudi i upućuju na rane gladijatorske igre kao dijelove rituala koji su se održavali nakon smrti istaknutih Rimljana. Drugi u njima vide nastavak ratova koje je Rim vodio. Ono što se zbivalo u areni bilo je odraz rimskog militarizma i imperijalizma; divlje zvijeri i ratni zarobljenici pripadali su u trijumfalne povorke rimskih vojskovođa, a gladijatorske borbe podsjećale su na vojnike koji su u teškim okolnostima udarili temelje rimske vlasti. Krvave borbe u areni su u carsko doba, kada više nisu bila potrebna najveća vojna dostignuća, postale zamjenom za ranije ratne aktivnosti. Drugi pak gledaju na borbe u areni kao na ispušni ventil za običan puk. Uzbudljive bi borbe nakratko ublažile jad i napetosti kojima su bili svakodnevno izloženi. Carevi koji su posezali za svim mogućim sredstvima kako bi učvrstili svoju vlast rado su igrali na tu kartu organizirajući skupe predstave kao simboličke izraze svoje moći.

Današnja osuda grozota što su se zbivale u areni u svakom je pogledu razumljiva, ali istodobno valja uvidjeti da se prije svega temelji na našim vlastitim normama i vrijednostima. Kriteriji našeg društva rezultat su dugotrajnog civilizacijskog procesa i jako su daleko od onoga što su Rimljani poimali pristojnim i doličnim. Na temelju današnjih mjerila vrlo je lako žestoko osuđivati pojavu krvoločnih gladijatorskih predstava ugrađenih u vrijednosni model nasilnoga društva. No možemo se upitati je li ta osuda „poštena“ ako se gladijatorske predstave ne sagledavaju u vlastitom kulturnom kontekstu. Ludwig Friedländer, prvi znanstvenik koji je iscrpno proučavao gladijatorske predstave, u drugom dijelu svoga slavnog djela *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms in der Zeit von Augustus bis zum Ausgang der Antonine* (*Prikaži povijesti rimskih običaja od Augustova doba do kraja Antoninā*) upozorava na razliku između dva svijeta:

Ništa nas jasnije ne upućuje na golemu razliku u načinu mišljenja i osjećaja između starih Rimljana i današnjih Europljana od stajališta obrazovanih ljudi onda i danas prema priredbama u amfiteatrima.⁸

Već kratak pogled na povijest pokazuje nam kako se nasilje iz arena dugo uspijevalo održati, u ovom ili onom obliku. Premda se od petoga stoljeća u kršćanskoj literaturi pojavljuju kritički i prezirni osvrti na negdašnje gladijatorske borbe, to ne znači da su iščezle borbe između dvoje ljudi, a upravo to je u biti bila svaka gladijatorska borba. U srednjovjekovnoj Europi se pojavila inačica tih borbi, dvoboj, odnosno njegovi različiti oblici. Dakako, dvoboj se razlikuje od spektakularnih gladijatorskih borbi jer se nije predstavljao kao „stvarna“ zabava za puk, ali njegova prava priroda, taj bjesomučni sraz dvoje ljudi sa smrtonosnim oružjem, jasno upućuje na podudaranja s borbama udvoje što su se vodile u rimskoj areni. Najbliži gladijatorskim borbama je sudski dvoboj, koji se smatrao Božjim sudom. Bila je to doslovce borba na život i smrt. Dva muškarca optužena za zlodjelo borila bi se dok jedan ne bi bio ubijen. Ako bi gubitnik slučajno preživio, na koncu bi ipak bio smaknut jer bi se poraz smatrao dokazom njegove krivnje. Drugi je oblik bio turnirski dvoboj. Premda u tom slučaju glavni cilj nije bio ubiti protivnika, ipak su mnogi dvoboji završavali smrću jednog od dvojice sudionika. Kako su od šesnaestog stoljeća ti viteški dvoboji postupno nestajali sa scene, ustupili su mjesto novom obliku: formalnom dvoboju, koji su njegovi sudionici doživljavali formaliziranim i ritualiziranim oblikom dopustivog nasilja. Onaj koji bi smatrao da mu je nanesena uvreda izazvao bi protivnika na poravnavanje računa, u početku mačevima, a poslije se se u tu svrhu rabili pištolji. Protivnici su bili u pratnji sekundanata, koji su ih nakon nekoliko ubodnih rana ili rana od metka trebali uvjeriti da je sada dosta. No ovi ih često nisu htjeli poslušati i nastavili bi dvoboj. Samo je u Francuskoj između 1594. i 1610. u takvim dvobojima izgubilo živote osam tisuća plemića i časnika.

Javna smaknuća po nalogu vlasti, kakva su se održavala tijekom rimskih gladijatorskih predstava između prijepodnevnog i poslijepodnevnog programa, u Europi su se održala još dugo nakon raspada Rimskoga Carstva. U srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Europi vlastodršci su ceremonijom javnih smaknuća nastojali učvrstiti svoju vlast, kao što su to činili i rimski carevi. Obredni oblik kojim se izražavalo to nasilje vlasti nije izazivao odbojnost, upravo je privlačio brojne promatrače. Tako je bilo i u Nizozemskoj. U sedamnaestom stoljeću se u Amsterdamu na Damu i do četiri puta na godinu postavljalo gubilište na kojem bi se izvršila smrtna kazna nad teškim zločincima. Tek je koncem osamnaestog stoljeća u Europi došao kraj javnim smaknućima. No u „manje civiliziranim“ zemljama poput Iraka, Irana i Kine još uvijek se redovito provode egzekucije na velikim stadionima, pred očima tisuća gledatelja. Što se tiče Kine čak su nam poznate neke brojke. Od travnja do lipnja 2000. ondje je javno pogubljeno tisuću sedamsto ljudi. Dvije godine poslije u samo jednome danu, u srijedu 28. lipnja 2002., na stadionu je pogubljeno šezdeset četvero ljudi jer su se kao preprodavači droge ogriješili o društvo. U Afganistanu je donedavno bilo još gore. Okrutnosti koje je u toj rastrzanoj zemlji počinila „legalna vlast“ jedan je britanski sineast 2001. zabilježio na filmu. Jasno se vidi da su i snage Sjevernog saveza i borci talibana počinili najgore zločine protiv čovječanstva. Nijedna se strana nije ustezala javno objesiti protivnike, izmasakrirati ih ili im odsjeći ruke ili noge.

Padom središnje rimske vlasti nisu nestale ni okrutne borbe koje su uključivale životinje. U Bizantskom Carstvu, koje je bilo nastavak Istočnog Rimskog Carstva, još su se dugo organizirale borbe životinja, baš kao u srednjovjekovnim državama bivšeg zapadnog dijela Rimskoga Carstva. Ljudi su ih gledali i uživali u njima. Smišljale su se stalno nove inačice kako bi publika ostala zainteresirana. Amsterdamske vlasti su se 1689. osjećale dužnima zabraniti „borbe koje uključuju medvjede, bikove ili druga stvorenja kao što su psi, buldozi, mopsovi i mužjaci lisice u ovome gradu i njegovoj jurisdikciji“.⁹ Usput, ta zabrana nije proizašla iz suosjećanja s jadnim životinjama, nego iz zabrinutosti vlasti za

javni red. Ljudi su tek u osamnaestom stoljeću počeli kritički gledati na zlostavljanje životinja i javno osuđivati njihovo mučenje.

Lov na divlje zvijeri, taj jutarnji program u gladijatorskim predstavama, održao se do dan-danas u španjolskim borbama s bikovima, koje svake godine posjete stotine tisuća ljudi. Koliko god te borbe bile krvave, koliko god životinja u njima stradalo, koliko god za matadore, banderiljere i pikadore stvari mogu poći po zlu, gledateljima su borci s bikovima junaci. Kritiku te zabave za puk odbacuju tvrdnjom da je ukorijenjena u višestoljetnoj tradiciji.

Premda ljudi danas u načelu osuđuju prekomjerno nasilje, nema mjesta samozadovoljstvu. Naime, ima i u zapadnome društvu okrutnosti dostojnih rimskoga društva. Njihov oblik i izvedba su se doduše promijenili, ali nevjerojatna okrutnost je ostala. Krvavi ratovi, obračuni u kriminalnom miljeu, masovne tučnjave, ubojstva, mučenja i zlostavljanja, a svemu je tome posvećen još i bezbrojan niz televizijskih emisija i igranih filmova. Koliko je filmova punih nasilja snimljeno posljednjih pedeset godina? Na tisuće. Ne prođe ni sat a da se na nekom od brojnih televizijskih kanala ne prikazuje neki film koji se vrti oko ubojstva s predumišljajem ili na mah. Akcijski filmovi su sve krvaviji, a okrutnosti poput onih u filmovima Davida Lyncha ili Quentina Tarantina imaju mnogo vjernih gledatelja.

Računalne igrice su već odavno prešle granicu dopuštenog. Jedna glava raznijeta hicem više ili manje, nema veze, glavno je da industrija zabave ide naprijed. Naravno, to je „virtualno nasilje“, nije stvarnost. No kada je u njemačkom Erfurtu poremećeni učenik, odjeven u crni kostim jednog od glavnih junaka računalne igrice Counterstrike, 25. travnja 2002. pucao po svojim učiteljima, odjednom smo shvatili da granica između fikcije i zbilje jedva još postoji. U tim se prilikama vade iz ormara znanstvene studije koje pokazuju da se jedne obične večeri prikaže na televiziji i više od stotinu ubojstava. No još uvijek je previše tražiti da se sve to nasilje okonča. Brojke koje govore o gledanosti i prodaji prevelike su da bi se to doista učinilo. U tom smislu ne pomaže ni zaključak istraživača da gledanje nasilja

dugoročno dovodi do porasta nasilja mladih. Odmah se iznose drukčija, vlastita istraživanja koja bi trebala pokazati kako nasilje upravo kanalizira agresiju.

Popularno je i gledanje borilačkih sportova. Kako bi gledali prijenos boksačkog meča na svjetskom prvenstvu u teškoj kategoriji, ljudi se usred noći dižu iz kreveta. Što se više udaraca zada i što češće boksači vise na ogradi ringa izmučeni pogocima u glavu, to je oduševljenje gledatelja veće. „Završni udarac“ se potanko prikazuje, normalnom brzinom i usporeno, a slike se vide diljem svijeta. Kritike protivnika boksačkog nasilja dobrohotno se saslušaju i potom gurnu u stranu. Neki boksači ne prezaju ni pred čim u promidžbi svoga sporta. Nakon što je 8. lipnja 2002. izgubio borbu protiv svjetskog prvaka Lennox Lewisa, poraženi je izazivač Mike Tyson izjavio da bi za taj novac, više od trideset milijuna dolara, bio spreman boriti se i protiv lava. U tome bi mu kao uzor mogao poslužiti Karpofor, koji je u Koloseju svladao golemoga lava.

Čini se da je suvremeni čovjek jednako opčinjen nasiljem kao što su to bili stari Rimljani. O tome dovoljno govori i izniman uspjeh filma Ridleya Scotta *Gladijator*. Taj je spektakl koštao više od sto milijuna dolara i odmah je počeo puniti blagajne kinodvorana, ne toliko zbog tužne sudbine glavnog junaka, vojskovođe Maksima degradiranog na razinu gladijatora, koliko zbog brojnih scena nasilja u filmu. Maksim, pozitivac, ne bira sredstva u križarskom pohodu protiv nepravde koju mu je nanio negativac, car Komod, a mir pronalazi tek kada vlastitom rukom oduzme život mrskome protivniku.

Ovaj uvod o nasilju želim završiti svjedočanstvom crkvenog oca Augustina, koji je živio od 354. do 430. godine, u doba kada su gladijatorske borbe bile na uzmaku. Premda više nisu puno značile, njihova je privlačna moć još uvijek bila velika i još uvijek je bilo ljudi koji im nisu mogli odoljeti, jednako kao i onih koji su javno davali do znanja da za njih ne žele ni čuti. Augustin u svojim *Isповijestima* piše o iskustvima svoga učenika Alipija, mladića koji obećava, iz ugledne obitelji u sjevernoj Africi:

Ne napuštajući, međutim, zemaljskoga puta koji su mu nahvalili roditelji, pođe on prije mene u Rim učiti pravo. Ondje ga zahvati upravo nevjerojatna i nepojmljiva strast za gladijatorskim igrama. Budući da ih je on prezirao i mrzio, neki su ga njegovi prijatelji i kolege, kada ih je susreo slučajno na povratku s ručka, prijateljski prisilili i odveli u amfiteatar u kojemu su se tih dana davale okrutne i odvratne igre, iako ih je on oštro odbijao i opirao im se. Govorio je: „Ako mi tijelo i odvučete tamo, zar ćete mi dušu i moje oči moći uperiti u one prizore? Stajat ću tamo, ali odsutan. Na taj ću način nadvladati i vas i njih!“

Ne mareći za ono što su čuli, oni ga odvedoše sa sobom. Možda i radi želje da vide hoće li moći izdržati. Kada su tamo došli i posjedali kako su mogli, sve je buktjelo od divljega veselja. On zatvori vrata svojih očiju i zabrani svojem srcu da se miješa u onoliko zlo. Ali kamo sreće da je i uši začepio! U jednomu času borbe živo ga uzbuni silna buka svjetine. On, uznemiren od znatiželje, a tobože pripravan prezreti i svladati što god da ugledao, otvori oči.

I bi mu duša ranjena jače nego tijelo onoga kojega je poželio vidjeti. I pade jadnije nego onaj zbog čijega je pada nastala buka. Ona mu uđe kroz uši, rastvori mu oči pa na taj način izrani i strovali više smionu nego jaku dušu; tim slabiju što se uzdala u sebe umjesto u tebe. Kada je vidio onu krv, upio je u se odjednom divljaštvo pa se nije okrenuo, nego zagledao. Zahvaćalo ga je bjesnilo, a da nije ni osjećao. Naslađivao se gadno borbom i opijao krvavom nasladom. To ne bijaše onaj isti koji je došao, nego jedan od družine kojoj se pridružio. Pravi drug onima koji su ga doveli.

Što ćete više? Gledao je, vikao je, bjesnio je. Ponio je odande sa sobom pomamu koja ga je gonila da se ne vraća samo s onima koji su ga odvucli prvi put, nego i češće od njih. I druge je za sobom povlačio.¹⁰

Prema Augustinu, Alipije je ipak dobro završio jer se naposljetku pouzdao u Boga. No ova priča o Augustinovom učeniku zorno

ilustrira kako je velika bila privlačna moć gladijatorskih predstava, čak i za ljude za koje bi čovjek pomislio da za to nisu prijemljivi.

Ova je knjiga napisana s mišlju da su nam gladijatorske predstave manje strane nego što bismo htjeli priznati. Čitatelje koji su stvorili određenu predodžbu o gladijatorima na temelju filmova *Spartak* i *Gladijator* želim informirati o pravom stanju stvari, a kakvo možemo rekonstruirati iz svjedočanstava grčko-rimskih pisaca, iz bojne opreme i prikaza na mozaicima te iz zidnih slika i kipova. Središnji je dio knjige „Dan u Koloseju“. U njemu nastojim predočiti kako je izgledao dan ispunjen programom od ranog jutra do navečer. A kako bi se sve moglo staviti u pravi kontekst, prvo opisujem povijest nastanka gladijatorskih predstava, pozadinu načina borbe gladijatora, Kolosej kao poprište te transport brojnih egzotičnih životinja koje su svake godine dovozili u Rim iz sjeverne Afrike i Azije. Knjiga je upotpunjena poglavljima o „ukidanju“ gladijatorskih borbi, o Koloseju nakon antičkoga doba te o filmovima *Spartak* i *Gladijator*. Odustao sam od opširnih bilješki. Samo kada sam se, po mojem mišljenju, snažno oslanjao na tuđu ideju, navodim to i u bilješci.

Na koncu želim zahvaliti nekim ljudima. Zahvalu ponajprije upućujem Susan Breeuwsma i Marku Pietersu iz izdavačke kuće Athenaeum–Polak & Van Gennepe za konstruktivne komentare. Mojemu oštroumnom kolegi Hansu van Rossumu vrlo sam zahvalan na kritičkim opaskama kojima me nekoliko puta spasio sa skliskog terena. Vrlo je vrijedna bila i pomoć mojega dobrog prijatelja Vincenta Hunnika. Kada sam mu rekao da kanim napisati knjigu o gladijatorima, spontano se ponudio prevesti na nizozemski Marcijalov epigram o Koloseju. Zahvalno sam to prihvatio, uvrstivši u knjigu nekoliko Marcijalovih fragmenata koje je preveo. Iz njegove je ruke potekao i prijevod Senekinog pisma Luciliju o posjetu Koloseju.

